

Wilhelm Bogusławski

SŁOWIANIE ZACHODNI

dzieje, obyczaje, wierzenia

tom czwarty, część czwarta:

Dzieje Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej
aż do wynarodowienia Słowian zaodrzańskich.

Słowianie na wschód o Łaby i Solawy.

Lutycy północni i południowi.

Wilhelm Bogusławski

SŁOWIANIE ZACHODNI

dzieje, obyczaje, wierzenia

tom czwarty

część czwarta:

Dzieje Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej
aż do wynarodowienia Słowian zaodrzańskich.

Słowianie na wschód o Łaby i Solawy.

Lutycy północni i południowi.

Armoryka

Sandomierz 2014

Seria: BIBLIOTEKA TRADYCJI SŁOWIAŃSKIEJ Nr 18

Redaktor serii: Elżbieta Sarwa

Projekt okładki: Juliusz Susak

Na okładce: Световид, илл. к книге *Мифология славянская и русской*
А.С. Кайсарова (1804), licencja *public domain*,
źródło: [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Svetovid_\(Kaisarov\).png](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Svetovid_(Kaisarov).png)

Reprint niniejszej edycji dzieła wykonano z egzemplarza:
„Dzieje Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej aż do wynarodowienia Słowian zaodrzańskich”
przez W. Bogusławskiego
tom IV
Poznań 1900
znajdującego się w zbiorach prywatnych

Copyright © 2014 by Wydawnictwo „Armoryka”

Wydawnictwo ARMORYKA

ul. Krucza 16

27-000 Sandomierz

tel +48 15 833 21 41

e-mail: wydawnictwo.armoryka@interia.pl

<http://www.armoryka.pl/>

ISBN 978-83-7950-396-4 – dla całości

ISBN 978-83-7950-431-2 – t. IV cz. 4

KSIĘGA XIV

§ 74.

Lutycy Północni.

Na archipelagu rańskim i przyległym lądzie.

1. Stosunek księstwa Rańskiego do korony i władzy duchownej duńskiej.

Chrześcijaństwo i wasalstwo królom duńskim nie przeszkadzało książętom rańskim, z rodu Kruka, pozostać zupełnymi gospodarzami wewnątrz kraju, który, oprócz archipelagu wyspy Rany,¹⁾ obejmował pobraża stałego lądu aż do granic meklen-

²⁰⁶⁾ W Prenclau liczone w r. 1852 drobnych rzemieślników i ludzi roboczych 85 rodzin słowiańskiego pochodzenia, tudzież Francuzów 51 rodzin, z 245 osobami, posiadających kościół francuski reformowany. — Mowa ludu w Uckerland jest mieszaniną z różnych okolic dolno niemieckiego narzecza, odbiega od zasad Niemczyzny. W okręgu Angermünde gloska *u* przechodzi w *ü*. Die Aussprache des Namens der Uckermark selbst, des Grossen und Kleinen Ukersees und des Uckerflusses dienet zum Belage des Gesagten... und der Umgegend, Uker, Ückermark gesprochen. Berghaus, Landbuch der Mark Brand. II, 286. W innym miejscu tenże autor mówi: in der Mundart der Uckermark ist das Wort Bach weiblichen Geschlechts, oder auch blos der Strom genannt, wie denn überhaupt alle linken Zufüsse der Uker gemeinlich Strom genannt werden. (Tamże str. 249). Dopływy Wkry, zwane Strom są pozostałością słowiańskich Strumieni. Pod Pińskiem wpada do Piny kilka rzek, a wszystkie zowią się Strumień.

¹⁾ Rzeczywista nazwa wyspy i ludu osiadłego na niej, nie jest dokładnie znaną. W starożytnych pomnikach czytamy: w dokum Ottona I r. 946: *mare Rugianorum*, u Adama Bremeńskiego w XI w. *Raniv*, *Ruani*, *Wibald* r. 1147 pisał: *regio, qua a Teutonicis Ruyana a Slavis Rana dicitur*; u Helmolda: *Rugiani*, *Ruani*, *Rani*; u Saksona *Gramatyka*:

burgskich i pomorskich, nad rzekami Reknicą i Hildą, gdzie leżały grody, z przyległemi okolicami: Bart, Trzeboczek, Krystow. W końcu XII i początku XIII w. posiadłości książąt rańskich, pod protekcją królów duńskich, szerzyły się po ziemiach pomorskich aż do r. Pieny.

Królowie duńscy, zadawalniając się hołdem książąt rańskich, tytułem króla słowiańskiego,²⁾ daniną i posiłkami wojennymi, nie roszczyli się o to, w jaki sposób książęta ci mieli swe posiadłości urządzać. Bogate łupy ze skarbu świątyni Swantewita, swobodny połów śledzi u brzegów Rany, wreszcie obdzieranie, przy zręczności, zamożnych wówczas jeszcze mieszkańców ostrowiska zaspokajały Danów, którzy nie żywili widoków rugowania Słowian z ich siedzib, bo w samą Danią nieliczna ludność potrzebowała spokoju dla urządzenia się w domu. Zwierzchnictwo duńskie wcale nieoznaczało konieczności, aby Słowianie mieli wyrzec się dawnych urzędzeń, a tem bardziej narodowości, ale przyjęcie chrześcijaństwa niewoliło ich do wyrzeczenia się nie-

R u g i a n e, R u g y e n s e s; w dokumentach papieża Aleksandra r. 1178: insula R ô; księcia Jaromira I r. 1193: provincia R o i a; Sigfrida biskupa r. 1189 princeps R o j a n o r u m, w innych źródłach niemieckich: R o i a n i, R u i a n i, R u y a n i, a wyspa: R u i a, R u e, R y j a, R u g i a; w pomnikach północnych: wyspa R ê, R ô. U Boguchwała w XIII w. wyspa R a n a. Etymologiję wzmiankowanych nazw wyspy i ludu badacze różnie wyprowadzali, i jak z Dani zrobili D a c i, tak i wyspę R u i e, R o j e przekęcili w R u g i j e, chociaż lud dotąd zowie ją R o j e n, R ô j e n (Fok. Rugensch Pommersch. Gesch. I, s. 121). — Najnowszy wykład podał Jakób, pastor w Nészwacidle, w Łużycach. (Baltische-Studien 1894, rocznik 44: Das Weudische Rügen in seinen Ortsnamen dargestellt v. Georg Jacob, s. 43—194). Według niego nazwa północna R ô pochodzi ze słowiańskiego R o g i stała się nazwą wyspy, stosownie do jej topograficznego charakteru, wysuwające się bowiem skaliste urwiska, w tem miejscu gdzie była Arkona, są prawdziwym rogami. Z nazwy wyspy r o g imie pochodne męzkiego rodzaju będzie: R o g - a n, a przy zmiękczeniu: R o j - a n. — Czy niepodobniej do prawdy będzie przypuścić w formie R a n i, między początkową literą R i a n i zmiękczenie ь (jer), którego Niemcy nie mogli wymówić i starali się zastąpić go wtrętym głosek: o, u, y, j. Słowianie zaś, znając jak wymawiać wypadało, niepotrzebowali żadnego znaku zmiękczenia i mówili R i a n a (Rъana), R j a n y = piękny, rączy, bystry, żwawy i tym podobne przymioty, jakimi celowali mieszkańcy wyspy Rany.

²⁾ A. 1194 Canutus Danorum Slavorumque rex tak samo i w następne lata, nap. 1277. Ericus d. g. Danorum Slavorumque rex.

tylko czci dawnym bogów, lecz i obyczajów niezgodnych z zasadami nowej wiary, tudzież do szanowania cudzoziemskich kapłanów, w oczach których wszystko, co tchnęło słowiańskością, wydawało się obmierzłem Bogu, sprawami szatana. Na utrapienie ludzkości, do spraw religijnych mieszały się i widoki doczesne. Wojowniczego ducha biskup roskildski Absalon pomagał królowi swemu do wywrócenia pogaństwa na Ranie. Biskup szweryński Berno spieszył z orężną im pomocą, a gdy się przedsięwzięcie powiodło, dwaj biskupi nieomieszkali nowozdobytą trzódę do swych dyecezi przyłączyć, lecz na rozgraniczenie takowych zgodzić się nie mogli. — Wszakże, za wdaniem się króla Waldemara, stolica apostolska zgodziła się w r. 1169 na przyłączenie wyspy Rany do biskupstwa Roskildskiego, które do metropolii Lundskiej należało. Ale w dziewięć lat później (1178), połowa wyspy biskupowi szweryńskiemu przyznana została. Niedługo wszakże Berno i następca jego Brunward gospodarowali na Ranie, albowiem papież Celestyn III r. 1197 wyjął wyspę tę z pod zwierzchnictwa szweryńskiego i odtąd ona przy biskupstwie Roskildskiem aż do reformacji w XVI w. została.³⁾

W ciągu dwudziestu kilkoletnich zatargów o rozgraniczenie diecezji, spotykali się na wyspie Ranie misionarze dwóch narodowości, różnych całkiem z usposobienia i nieprzjaznych sobie, bo już wtedy Dany nie cierpieli Niemców.⁴⁾ Z początku przewagę mieli Dany, ale w XIII w. Niemcy opanowali ważniejsze posady i niemal wszystkie dobra kościelne, o czym niżej szczegółowo powiemy.

2. Książęta i otoczenie ich.

Po upadku niepodległości Rany, ostatni król rański Tetisław zostawał wasalem duńskim aż do śmierci (1170).⁵⁾ Po nim panował

³⁾ Szczegóły wyżej s. 332—3. Tamże stósowne cytaty.

⁴⁾ Poświadczają to zacięte wojny Danów z Niemcami w końcu XII i pierwszej połowie XIII w., wreszcie najcelniejszy pisarz Duński Saxo Gramatyk nie szczędził dla Niemców obelżywych wyrazów.

⁵⁾ Data śmierci Tetisława nigdzie nie oznaczona. Badacze, tylko przez konjunkture przyszli do mniemania, że w r. 1170 książę ten już nie żył. Schwartz,

brat jego **Jaromir I**, zażarty niegdyś obrońca pogaństwa, lecz stawszy się chrześcijaninem, pojął cywilizacyjne znaczenie nowej wiary, przykładał się gorliwie do rozszerzenia w kraju swym nauki Chrystusa i kultury zachodniej, a chociaż ożeniony był z księżniczką duńską Hildegardą, szanował jednak obyczaje narodowe i nie przestawał być szczerym Słowianinem. W stosunku do suzerena swego, Jaromir I zawsze był wiernym wasalem, pełnił swe obowiązki, lecz prawo słowiańskie odróżniał zawsze od cudzoziemskiego i za ojczyście uważał ⁶⁾ W stosunkach dyplomatycznych zadawał się skromnym tytułem księcia Ranów (princeps Rojanorum), a otaczał się samymi Słowianami. ⁷⁾

Pięćdziesięcioletnie rządy Jaromira I, bez wszelkiego wtrącania się do nich suzerena, podawały księciu temu możliwość dobijać się zaprowadzenia w księstwie Rańskim chrześcijaństwa w duchu narodowym, przygotowania księży, którzyby nauczali lud słowiański w zrozumiałej mu mowie. Wszak między duchowieństwem rańskim niebrakowało Słowian; nawet w otoczeniu Jaromira znany był ksiądz Janik Klistyrowic. Niebrakowało zapewne i dobrej woli księcia, ale w owe czasy brak świadomości narodowej ułatwiał cudzoziemcom drogę do przeprowadzania własnych zamiarów na zgubę Słowian. Udzielając duchowieństwu różne przywileje, fundując i hojnie obdarzając klasztory, książę, pozbawiony należytego wykształcenia, mniemał że to, co czyni, posłuży na dobro poddanego mu ludu i nie przypuszczał, że ofiary z pobożności jego płynące staną się środkiem do osiągnięcia celów, przeciw narodowości słowiańskich wymierzonych.

Syn i następca Jaromira I, książę **Barnuta** czyli **Boranta** (1217—1221) ożeniony ze **Sławomirą**, ⁸⁾ miał w orszaku swym

Historia finium Principatus Rugiae 1734, s. 78. Dokładniej Gebhardi, Allgemeine Weltgeschichte. T. 52, r. 1793, s. 17—18.

⁶⁾ A. 1209 more gentis nostre sive Teutonicorum aut Danorum. Hasselbach, Codex Pomeraniae. Nr. 88.

⁷⁾ 1193: Powied i brat jego, Witan, Przybysław, Krekosz, Prus, 1207: Popiel, Sławosz, 1209: dominus Burianta.

⁸⁾ Klemplin, Pommersches Urkundenbuch Nr. 381.

Słowian: Dunika, Gniewomira, Witomira, Sławka, Popiela, Cieszymira;⁹⁾ po krótkiem panowaniu ustąpił władzę młodszemu bratu swemu Wiszesławowi I,¹⁰⁾ a sam stał się założycielem pobocznej linii książąt rańskich.

Wiszesław I¹¹⁾ (1221—1250), wychowany w chrześcijaństwie, nie pamiętał dawniejszej prostoty pogańskiej, a mając przed oczami świetne otoczenie sąsiednich dynastów słowiańskich w Meklenburgii i na Pomorzu, dążył do podniesienia świetności własnego dworu. Związek małżeński z Małgorzatą, synowicą głośnego arcybiskupa Absalona, zbliżył Wiszesława do panów duńskich i poznał z etykietą zachodnią. Niezadowolniał się on skromnym tytułem i herbem ojca swego, lecz mianował się *z bożej łaski* księciem Ranów (d. g. Rujanorum princeps), a na pieczęci, zamiast rycerza zbrojnego, na koniu pędzącego, jak było u ojca, przyjął tarczę podzieloną na dwie części: w dolnej szachownica, w górnej przednia połowa gryfa ukoronowanego, z ogonem do góry zakręconym.¹²⁾

Bawiąc w Szlezwiku, podczas koronacji następcy tronu duńskiego Waldemara III (r. 1218), Wiszesław I, jako lennik duński, bywał na dworze króla Waldemara II i uczestniczył w wyprawie króla tego przeciw Estom (r. 1219). Zdarzyło się raz, że

⁹⁾ Hasselbach, Codex Pom Nr. 135; Klempin, jak wyżej Nr. 207.

¹⁰⁾ A. 1217 moritur Jarimarus Rujanorum princeps, Barnothque filius suus natu inter fratres maior, terram a rege Waldemaro secundo sub deditione suscepit. Chronica Daniae w Langenbeka. Scriptores rerum danicarum III, s. 264.— W listopadzie r. 1221 Barnuta potwierdził jeszcze przywileje klasztoru Hildeńskiego. (Klempin Nr. 207), ale w grudniu tegoż roku panował już Wiszesław I, a Barnuta, zamieszkawszy na lądzie, żył jeszcze długo z żoną Sławomirą i synem Dobiesławem.

¹¹⁾ Nazwę osobową Wiszesława, w dokumentach XIII w. znajdujemy w formach: Wiszlaus, Wiseczlaus, Wiskoczlaus, Wiszlaus, Wiseczlaus, Wysszlaus, Wyszlaus. Oczewiście, że pierwotna forma nazwy była: Wiszesław, z której u Niemców przez skrócenie powstała forma Wyslaus, Wisław.

¹²⁾ W dołączonych do kodeksu Pomorskiego, wydany przez Hasselbacha i Kosegartena, wizerunkach pieczęci, znajduje się pod Nr. I wizerunek kawalka pieczęci Jaromira I, tylko dolnej części, ale z niej poznać można, że górna część wyobrażała rycerza pędzącego na koniu. Na następnej stronie wizerunek pieczęci Wiszesława I, z napisem w otoku: sigillum Witzslai dei gracia ruianorum principis.

król pogardzając Estami, niedbał o zabezpieczenie stanowiska swego pod Rewlem i o mało, że nie zginął z całym wojskiem. Na szczęście pierzchających Danów, Wiszesław wypadłszy ze swego obozu z 2000 Słowian, nie tylko napad Estów wstrzymał, lecz i zwycięstwo nad nimi odniósł. — Gorliwość jego o szerzenie chrześcijaństwa pomiędzy Estami i Letami posunęła się do tego stopnia, że bawiąc dłużej w krainie tych ludów, kapitułę ryzką obdarzył dobrami ziemskimi w swym kraju, mianowicie w ziemi Bartskiej,¹³⁾ a warownię ryzką dwiema wieżami opatrzył.¹⁴⁾

W czasie panowania duńskiego na Pomorzu Zaodrzańskim (1202—1227), posiadłości rańskie na łądzie pomykały się aż do r. Pieny. W Dyminie, odbudowanym przez króla Waldemara II (r. 1211),¹⁵⁾ i w Łosicach wielkorządcą był książę Wiszesław, o którym mowa.¹⁶⁾ Po upadku zaś Waldemara II (r. 1227), książęta pomorscy, zrzuciwszy z siebie jarzmo duńskie, napadli na posiadłości rańskie nad Pieną. Łosice bronił mężnie Wiszesław I, Dymin oblężony trzymał się mocno, ale niedoczekawszy posiłków z Danji, Wiszesław zmuszony był zawrzeć z przeciwnikami pokój, ustąpić im Dymin, a Łosice przy sobie zatrzymał. W Dyminie książę Wartysław III urządził swą rezydencję i księciem dymińskim mianował się, a Bogusław II klasztor założył.¹⁷⁾ Tem się jednak nie skończyły kłopoty księcia rańskiego o posiadłości łądowe. Ziemie pomiędzy rzekami Pieną a Treblą i morzem, aż do ciaśniny Jelenino (Zundu), były przedmiotem nieporozumień między biskupami szweryńskim a kamieńskim, zwłaszcza od r. 1221, kiedy biskup szweryński Brunward zawarł z Wiszesławem I umowę o dziesięciny z ziemi Trze-

¹³⁾ Kantzow, Pomerania 225. — Dziela tego wyżej s. 33 przyp. 98.

¹⁴⁾ Gebhardi, Allgemeine Weltgesch., T. 52, s. 22; Barthold, Gesch. Rügen und Pom. II, s. 367.

¹⁵⁾ Wyżej, s. 32.

¹⁶⁾ Gebhardi, jak wyżej s. 23.

¹⁷⁾ Kantzow, Pomer. 228.

boczkziej.¹⁸⁾ Ażeby jakkolwiek załatwić spór o tę ziemię, Wiszesław I najstarszego syna swego Jarosława na proboszcza trzebocznego wyforytował (1232).¹⁹⁾ Ale spór pomiędzy biskupami tak daleko już zaszedł, że Brunward, sprzymierzywszy się z księciem meklenburskim Janem I, przyspieszył wyprawę rycerzy meklenburskich, pod wodzą kasztelana chociebużskiego Detlewa (r. 1236), w celu odzyskania spornych miejscowości i zabezpieczenia dziesięciny. Wyprawa poszła pomyślnie: rycerze zdobyli wschodnią część ziemi Czrezipienanów i Łosice, które w ówczas pod władzą rańską zostawały. Odtąd Detlew, a po nim synowie jego Werner i Henryk, jako dynaści, aż do r. 1271 w Łosicach panowali²⁰⁾ O dalszych sporach względem posiadania ziemi Trzeboczkziej opowiemy niżej.

W początkach panowania Wiszesław I otaczał się przeważnie Słowianami, z których znani są: Prydymir, Unisław (1221), Gorysław kasztelan trzeboczekski (1221—1224), Boranta, Unimysł, Wotzogod (?), Dobiesław, Striżebor, Tangomir, i dwaj wielmożni Słowianie Boranta i Przybor (1224—5), Przybysław Wołkowic, Dobiesław z Witowa (1231), Cieszymir Lestykowic, Dzierzek, Sum, Mikołaj Wołkowic, Nedomir, Mikołaj Trebestowic, Radosław Radlikowic, Myslimir i brat jego Radomir, Klicz, Goławic, Krak, Raclaw z Bartu (1237—1249). Ale jednocześnie z tymi panami do orszaku książęcego wciskali się cudzoziemcy: Johann de Snakenborch, Brunward, Henryk z Exen, Friderik Kronesben, Henryk z Wyspy, Ludwik Kabolt, Werner, Erik, Hugold. Później zjawili się: r. 1240 Rikold z Trzebocza, 1241 Dominus Iwanus, 1242 Werner Mucelinarus, Engelbert, Rathard, Richard. Innych panów z imionami chrześcijańskimi, jak Laurenty, Marcin i t. d., lub z nieodgadnionemi nazwami, jak Peys, Clela i t. d. nie wiemy do kogo: do Słowian czy do Niemców zaliczyć?

¹⁸⁾ Szczegóły niżej w bieżącym §

¹⁹⁾ A. 1232 Jerizlaus prepositus in Tribuses kwitnął jeszcze w r. 1242. Klempin, Pommer. Ur.-buch. Nr. 285 i Personen Register s. 547.

²⁰⁾ Wyżej, s. 432—3. — O dalszym losie Łosic będzie niżej s. 549.

Z urzędników Słowian i Niemców znani są: Tomasz Sulistric stolnik (1224), Piotr burgraf w Barcie (1225); Mikołaj stolnik i Radosław krajczy (1240), Raclaw burgman w Barcie (1242), Lubert adwokat w Trzebofczu (1242—53); Johann adwokat w Pyronie (1242—5); Ditrych Lange burgmann w Trzebofczu (1248). Z tego można wnioskować, że otoczenie księcia w połowie XIII w. mieszane było na równi prawie z Niemców i Słowian.

Z sześciu synów Wiszesława I, najstarszy Jarosław, jak wzmiankowaliśmy, był proboszczem w Trzebofczu (1232—1242), inni czterej prawdopodobnie wcześniej od ojca wymarli, albowiem w dokumentach wzmiankują się tylko do lat następnych: Piotr do r. 1237, Wiszesław do r. 1242, Borysław i Mikołaj do r. 1241. Przeżył Wiszesława I jeden tylko syn jego **Jaromir II**, który panował od r. 1250 do 1260. Wyliczeni wyżej książęta pochodzili z pierwszego małżeństwa Wiszesława I z Małgorzatą synowicą arcybiskupa Absalona, zmarłą w r. 1237. Drugą żoną Wiszesława I była także Małgorzata, córka Ottona brunnswickiego, z którą przybył na w. Ranę, rycerski ród von Platen.²¹⁾ Zostawszy wdową (1250), pani ta wyszła za mąż powtórnie za wdowca księcia pomorskiego Barnima I.²²⁾

Jaromir II, jeszcze za życia ojca, miał zatarg z Borantą panem z Boranteshagen, krewnym panującej dynastii o dobra, które Boranta wymagał dla siebie i potomków swych z pewnymi prawami. Sprawa ta, za pośrednictwem Barnima I załatwioną została w maju r. 1249 w następujący sposób. Boranta z potomstwem otrzymał część dóbr patrymonialnych, które do tego czasu posiadali książęta, mianowice: całą parafię Boranteshagen i na wyspie Ranie: ziemię *R a d o w i c e*, z parafią *Ł ą k ą*, całą zie-

²¹⁾ Kantzow, (Pomerania I, 229) powiada, że Wiszesław I, zostawszy wdowcem, zamierzył przez związek małżeński znaleźć potężnego szwagra i dlatego pojął córkę Ottona księcia brunświk-luneburgskiego, której jedna siostra była żoną Albrechta księcia saskiego, druga — landgrafa turyngskiego, trzecia Henryka anhaltskiego, — czwarta — króla rzymskiego.

²²⁾ Kantzow, Pomerania I, s. 244. Do porównania służy objaśnienie Klem-pina w Pommersch. Ur.-buch. Nr. 519, s. 402.

mię Strye, całą parafię Wilmenice, z dworami, polami, i osadami po całej w. Ranie, na prawach posiadłości książęcej, z prawem wasalatu i protektoratu, z przegłębami morzami i po-brzeżem Vorstrant zwanem. Do tego książę Jaromir II do-dał trzecią część ziemi Jasmund, z tem, żeby Borancie z jego potom-stwem nigdy prawo do księstwa nie przysługiwało i żeby po-krewieństwo przeszło z czasem w powinowactwo (gentilitas).²³⁾

W początkach panowania Jaromira II poczęły się w Danii zaburzenia wywołane śmiercią króla Abła, poległego w boju z Fryzami (1252). Tron po nim objął trzeci syn Waldemara II Krzysztof, z usunięciem od władzy synów Ablowych, Walde-mara i Erika dziedzicznych lenników Szlezwika. Małoletni ci książęta znaleźli gorliwego opiekuna i obrońcę w grafie holsztyń-skim przeciw królowi, który twierdził, że Szlezwik nie jest len-nem dziedzicznym, a należy do dzieci panującego monarchy. Z innej strony przeciw gwałtownym postępkom króla Krzysztofa, wystąpił arcybiskup lundski Jakób Erlandson, który wbrew woli królewskiej, krewnego swego Piotra Bang na biskupa roskild-skiego wyświęcił, co jeszcze bardziej oburzyło króla.²⁴⁾ — Ten poskromniejszy rokosz chłopów, wywołany przez duchowieństwo, przemyślał jakim by sposobem zaprzętnąć uwagę niepokornego wasala swego Jaromira II, stronnika arcybiskupiego. W tym celu król Krzysztof pobudził książąt roztokskich i werlskich, aby zaniepokoiili pograniczne rańskie posiadłości na lądzie, ale Jaromir II, umiał zręcznie sparaliżować zamiary królewskie i w sa-mym kącie posiadłości swych, pomiędzy granicami meklenburg-skimi a pomorskimi, w miejscu D a b i a g ó r a, przez Słowian zamieszkałem, miasto niemieckie założył (1258), wielkimi swo-bodami, prawem lubekskim, podobnem do używanego w Stral-zundzie, tudzież prawem rybołówstwa obdarzył, terytoriję miej-

²³⁾ A. 1249. Hec omnia, ut preferetur bona et terras eo jure quo princeps sua possidet ipse quoque et sui heredes perpetuo possidebunt, cum wassalatu et jure patronatus... Hasselbach, Codex Nr. 412.

²⁴⁾ Kantzow, Pomerania I, str. 154; Dahlman, Gesch. v. Dänemark 408—410.

ską tak rozszerzył, że pola dwóch wsi słowiańskich Dąb-góry i Pytenic, tudzież łąka Pristanice do obszaru miejskiego wcielone zostały. Powstało miasto Damgarten, mieszkańców którego, dla większego zjednania sobie, Jaromir II od cła uwolnił.²⁵⁾

Hojnie uposażeni mieszczańscy damgartscy wiernie przy księciu rańskim stali w tym właśnie czasie, kiedy zawikłania ze strony Danii nową burzą groziły. Na rozkaz bowiem króla Krzysztofa, arcybiskup lundski schwytyany w kościele i do więzienia w zamku Hageskow na wyspie Fionii wtrącony został. Stronnik arcybiskupi, biskup ripeński był także uwięzionym, a biskup roskildeński Piotr Bang, zemknąwszy do krewnego swego Jaromina II, rezydencję swą obrał w Zabrodziu (Scaprode), na wyspie Ranie, zkąd przeciw królowi duńskiemu świeckie i duchowne orężę podniósł. Król Krzysztof apelował do papieża i starał się przeszkodzić duchowieństwu wykonania rzuconej na króla klątwy. Duchowieństwo także do papieża zaniósło skargę na króla, ale jeszcze wcześniej papież Aleksander IV bullą z dnia 4 czerwca r. 1259, wskazując gwałty przez króla nad duchowieństwem popełnione, wezwał *najmilszego syna, szlachetnego męża księcia Ranów* aby użył mocy swój do oswobodzenia uwięzionych osób.²⁶⁾ Tego było dosyć aby potężny związek utworzył się przeciw królowi duńskiemu. I gdy opiekun Erika syna Abla, graf holsztyński rozpoczął wojnę w Szlezwiku, Erik przybywszy do Jaromina II, pojął córkę jego Małgorzatę i usilnie popierał

²⁵⁾ A. 1258 donavimus omnibus predictam civitatem inhabitantibus, quicquid est in terminos Schlychténmole et terminos Zale versus mare, cum agris utriusque ville Damgur et Pyteniz perpetuo possidendum, villam quoque Slavicalem jam dicte civitati proxime adjacentem quocumque modo id disponamus ipsius terminis etc. Prümers, Pommersches Ur.-buch. II, Nr. 661; do porówn. Barthold, Gesch. v. Rugen u. Pom. II, 519—521.

²⁶⁾ A. 1259. Alexander d. g. episcopus dilecto filio, nobili viro principii Ryanorum . . . nobilitatem tuam rogamus, monemus et hortamur attente, quatenus pro ipsorum liberatione, archiepiscopi, praepositi et archidiaconi, pro nostra et apostolice sedis reverentia interponas diligenter et efficaciter partes tuas, ita ut deum inde merearis habere propitium . . . Prümers, Pom. Ur. Nr. 664.

wyprawę nie tylko dla oswobodzenia uwięzionych biskupów, lecz i dla strącenia z tronu „wroga kościoła“. Z swojej strony Piotr Bang przyspieszał wyprawę wojenną Jaromira II tak, że już w kwietniu r. 1259 kroki zaczepne przeciw Danii rozpoczęte zostały. Jaromir II, zdobywszy najprzód wyspy Moen i Laland, wylądował na wyspie Zelandji, jako wykonawca interdyktu. Król Krzysztof, oczekując przybycia sprzymierzeńców ze Szwecji, niespodzianie zmarł 29 maja r. 1259, podobno od trucizny.²⁷⁾ Pozostała po nim wdowa Małgorzata Czarna, córka Sambora księcia Pomorza wschodniego, przyjęła opiekę nad małoletnim synem Erikiem i, nietracąc energii, wezwała wiernych tronowi chłopów zelandzkich do walki za ojczyznę, lecz w bitwie pod Nestwed Jaromir II z ludźmi biskupimi i stronnikami króla Abła, a być może i z pomorskimi posiłkami, 14 czerwca r. 1259 taką zadał przeciwnikom klęskę, że ich około 10,000 poległo, poczem zdobył Kopenhagę i biskupa roskildskiego Piotra Bang do władzy przywrócił. Mordy, pożogi, łupieże szerzyły się po Zelandji, a trupy poległych chłopów, z rozkazu biskupa Banga, pozbawione były pogrzebu zato, że ci ludzie przeciw Kościołowi walczyli.²⁸⁾ Jaromir II, przeciągnąwszy po Zelandji, z bogatymi łupami opuścił wyspę, podobno wskutek zagrożenia króla Norwegji Hakona, a Małgorzata tak się dzielnie sprawowała, że już na Boże Narodzenie tegoż r. 1259 syn jój Erik ukoronowany został w Wyborgu na króla.²⁹⁾ Z uwięzionymi biskupami rząd królewski porozumiał się, lecz Jaromir II, dla wypełnienia własnych i biskupich planów, stał pod bronią. W gruncie rzeczy był on już niepodległym, ale zostawało mu wymódz przyznanie przez króla duńskiego tej niepodległości. Tymczasem starał się stanowisko

²⁷⁾ Barthold, *Gesch.* II, 523.

²⁸⁾ Dahlman, *Gesch. v. Dän.* 415—6; Barthold, II, 523. Zarzuty króla Erika przeciw Piotrowi Bang uczynione w r. 1260—61, pomieszczone w Prümersa, *Pom. Ur.-buch* Nr. 712. Bulla Urbana IV r. 1261—4, strofująca arcybiskupa Lundu za jego zdradziecki związek z Jaromirem II, w Prümersa, *Pom. Ur.-buch* Nr. 713.

²⁹⁾ Barthold, *Gesch.* II, 524.

swe umocować przyjaźnią z sąsiadami i w tym celu udzielił Lubeczanom prawa wolnego pobytu w posiadłościach rańskich,⁸⁰⁾ z księciem zaś pomorsko-dymińskim Wartysławem III zawarł umowę r. 1260, że jeśliby ktokolwiek z poddanych pomorskich nieszczęściem jakim, lub żeglując stał się rozbitkiem w posiadłościach rańskich, takowy od wszelkich podatków i ciężarów w rzeczach i osobiście wolnym zostanie.⁸¹⁾ Przywilej ten na owe czasy, kiedy *Strandrecht* kwitnęło w całej mocy na brzegach bałtyckich, jest świetnym dowodem ludzkości księcia rańskiego. — Później Jaromir II, razem z Andrzejem bratem arcybiskupa Jakoba Erlandsona, żeglował do wyspy *Bornholm*, którą król Krzysztof odjął był arcybiskupowi lundskiemu, oblegał zamek *Hamershus*, pobił 200 wasali króla Erika, zdobył i spalił twierdzę, a mnóstwo jeńców uprowadził.⁸²⁾ Z wyspy tej zwycięzki książę przepłynął się do *Skanii*, gdzie bezwątpienia szukał ostatecznego uwolnienia się od lennictwa duńskiego, pustoszył kraj i miasta, aż natknął się na śmierć, którą według źródeł historycznych duńskich, poniósł z rąk jakiejś kobiety w r. 1260.⁸³⁾

W orszaku Jaromira II figurowali jeszcze Słowianie; książdz Marcin Klisarynic, brat jego Dobiesław, książdz Radosław, krewni księcia z pobocznej linii: Boranta z bratem Stojsławem; Jaromir Sulistric stolnik, Goscisław z Bartu, ale większość rycerstwa składali już Niemcy, którym książę i urzędy ważniejsze poruczał. Znani są: Otto Platen, (cum plata), fogt

⁸⁰⁾ A. 1260, dokument w Prümersa, Pom. Ur.-buch Nr. 683.

⁸¹⁾ Prümers, Pommer. Ur.-buch Nr. 691.

⁸²⁾ Langebek, *Scrip rer. danicarum* V p. 610—612,

⁸³⁾ Pisarze pomorscy XVIII w. mniemali, że Jaromir II nie zginął w Skanii, lecz powróciwszy do domu, panował do r. 1283. Schwartz, *Historia finium*. Prin. Rugie s. 130 nota o. Ale z dokumentu 31 *Obra*. 1261 r. widać, że już wtedy panował Wiszesław II, który w dokumencie rzekł: *quod nos pie memorie patris nostri domini Germari illustris principis Rujanorum etc. . .* Prümers, jak wyżej Nr. 705. Niektóre źródła duńskie śmierć Jaromira II oznaczają mylnie r. 1259, pewniejszy jest r. 1260, bo 20 Augusta tegoż roku Jaromir wydał przywilej Lubeczanom. Wyżej przyp. 30.

w latach 1252—3; Rikoldus i Friedrikus Longus kastztelani trzeboczcy (r. 1248); Eghard marszałek dworu księcia, Werner notarius, Richard burgman w Trzeboczcu (1253), Albert adwokat od r. 1255. Z innych rycerzy, otaczali księcia: Johann de Walslewe, Johann Turingus, Johann i Reinfrid bracia de Penitz (1248), Gontan Mörder, Piotr Rodemunt, Gotfrid Bülow, Friderik Molteke, Johann de Kalant (może Słowianin). Narodowość innych rycerzy, po imionach tylko wiadomych, odgadnąć niepodobna.

Z małżeństwa Jaromira II, z Eufemiją córką Świętopelka księcia Pomorza Wschodniego, urodzona Małgorzata, jak wzmiankowaliśmy, wyszła za Erika grafa szlezwickiego; starszy syn Wiszesław objął władzę po ojcu, młodszy syn Jaromir III, był współregentem starszego brata swego od r. 1264, aż do śmierci w r. 1283; poczem księciem pozostał sam jeden **Wiszesław II**, za rządów którego (1260—1302) w księstwie Rańskim zaszły ogromne zmiany.

Przedwczesna śmierć Jaromira II niedozwoliła mu ze zwycięstw nad Danami korzystać. W spadku zaś po nim zostały powikłane interesy, długi i intrygi wrogów, którzy lada pozór chwyтали, aby księciu rańskiemu przeszkody stawić. I jak przed kilku laty, przez poduszczenie króla duńskiego, książęta roztokscy i werlscy zaniepokoiili pogranicze rańskie,⁸⁴⁾ tak w początku panowania Wiszesława II, w styczniu r. 1261 potomkowie Henryka Lwa księcia saskiego odezwali się z pretensją do ziemi Trzeboczskiej, którą księżna saska Helena i synowie jój Johan i Albert uznali przynależną do dyecezji szweryńskiej na mocy tego, że niegdyś Henryk Lew, ustanawiając biskupstwo Szweryńskie, zaliczył do niego ziemię Trzeboczską aż do Stralsundu. Zatem księżna i synowie jój wzmiankowaną ziemię do rąk cesarstwa, na pożytek kościoła szweryńskiego zrezygnowali.⁸⁵⁾ Wiszesław II na to zgodzić się nie mógł. Ziemia Trzeboczska nadaną była Jaromirowi I w r. 1194 w posiadłość lenną, przez jego suzerena

⁸⁴⁾ Wyżej s. 543.

⁸⁵⁾ Prümers, Pom. Urk. Nr 701.

króla duńskiego³⁶⁾ który jako monarcha nikomu niepodległy, nie miał potrzeby baczyć na to, czego żądał niegdyś Henryk Lew. A co się tyczy stosunków dyecezjalnych, to pomimo przynależności ziemi Trzeboczek do dyecezji Kamieńskiej, na mocy bulli Innocentego II r. 1140,³⁷⁾ już Wiszesław I zawarł z biskupem szweryńskim Brunwardem umowę w r. 1121 o dziesięciny z tej ziemi,³⁸⁾ — Dalszy przebieg tej sprawy nie jest nam znany aż do r. 1293, w którym Wiszesław II ujrzał się w konieczności ziemię Trzeboczką uznać lennem biskupa szweryńskiego i wziąć ją w posiadłość feodálną, zrzekając się na korzyść biskupa znacznej części dziesięciny, z ziemi tej pobieranej.³⁹⁾ W początkach jednak panowania swego Wiszesław II musiał względem powyższej sprawy postępować ostrożnie, zaniechać wojowniczej polityki ojca swego, a dla pozyskania względów króla duńskiego uczestniczył osobiście na sejmach duńskich i cieszył się godnością stolnika króla duńskiego w r. 1287.⁴⁰⁾

Pojąwszy za żonę księżkę klasztoru kwedlinburskiego Agnetę, córkę Ottona księcia brunswik-luneburskiego,⁴¹⁾ spokrewnionego z wielu potentatami niemieckimi, Wiszesław II pozyskał potężnych stronników, a przez nich wpływy i znaczenie w dyplomacji ówczesnej. Świetność dworu jego przyciągała wielu cudzoziemców, co wprawdzie dla zadłużonego księstwa nienader pożądanem było, ale zato i korzyści realne spływały. Do takich zaliczyć możemy zbliżenie się do księcia rańskiego dynasty łosickiego Wenera,⁴²⁾ który od roku 1265 figurował w orszaku Wiszesława II. Werner, jak i brat jego

³⁶⁾ Cytata z dokumentu króla Kanuta r. 1194 wyżej s. 29 przyp. 80.

³⁷⁾ Wyżej s. 474, przyp. 10.

³⁸⁾ Wzmianka wyżej na s. 540—1.

³⁹⁾ Prümers, Pom. Urk. Nr. 1629.

⁴⁰⁾ Wislaus nobilis princeps Ruianorum perillustris regis Daniae dapifer. Gebhardi. Allgm. Weltgesch. T. 52, s. 26 nota 7.

⁴¹⁾ Ta Agneta była rodzoną siostrą Małgorzaty żony najprzód księcia rańskiego Wiszesława I, a po jego śmierci (r. 1250), księcia Barnima I. Umarła roku 1263. Porów. Klempin, Pom. Urk.-buch. 282 tablica genealogiczna.

⁴²⁾ O dynastach łosickich wyżej s. 432—3.

Henryk († 1267), byli bezdzietni. Kwestija spadku po nich mocno interesowała sąsiednich książąt słowiańskich. Porozumienie między Wiszesławem II a Barnimem I pomorskim, którego dynastii Werner i Henryk uważali za zwierzchnika swego⁴³⁾ doprowadziło do ugody, mocą której Łosice, po śmierci Wenera (r. 1271), do księstwa Rańskiego niepóźniej, jak w r. 1275 wcielone zostały.⁴⁴⁾ Tym spysobem terrytorja rańska rozszerzyła się znowu aż do r. Pieny. Obszerniejsze atoli zdobycze przedstawiały się księciu rańskiemu na Pomorzu Wschodniem.

Z powodu posagu matki swój Eufemii, córki księcia Świętopełka, trzymał Wiszesław II w zastawie Sł a w n o i Sł u p s k o (r. 1270), rozporządzał się w nich jak we własnym kraju i jakby na obrazę księcia pomorskiego Mściwoja II, zbudował miasto R u g e n w a l d e, nazwa którego przypominała, że kraj ten do księcia rańskiego należy.⁴⁵⁾ Posiadaniem wzmiankowanych ziem zainteresowani byli nietylko książęta wschodniego i zachodniego Pomorza, lecz i Polacy i margrafowie brandenburgscy. Zabiegi poczęły się z różnych stron, lecz margrafowie, uprzedzając innych pretendentów, nabyli od Wiszesława II, za 3200 marek ziemię Sławską z miastem Rugenwalde (r. 1277). Wkrótce potem zaburzenia na Pomorzu, głównie przez margrafów wywołane, spowodowały utworzenie się przeciw nim koalicji książąt słowiańskich, do której i Wiszesław II należał, zapewne w nadzieji coś dla siebie zarobić, ale czteroletnia kampanija (1280—1284) nie przyniosła książętom słowiańskim pożądanych skutków.⁴⁶⁾

Straciwszy nadzieję opanowania ziem, sprzedanych już Bran-

⁴³⁾ Z dokumentu r. 1267 widać, że Werner i Henryk nazywali księcia Barnima dominus noster. Prümers, (Pom. Urk. Nr. 838), a według innego dokumentu także r. 1267. Barnim zwal ich: dilecti ac nobis fidei Wernerus et Henricus domini de Losiz. Prümers, Nr. 836.

⁴⁴⁾ R. 1276 Wiszesław II nadał klasztorowi Iwankowskiemu wieś Niedorp in terra Losiz (Prümers Nr. 1040), czegoby nie mógł uczynić, gdyby nie władał już ziemią Łosicką. Do porów. Schwartz, Historia finium Prin. Rugie p. 131, nota *p.* Tegoż autora. Gesch. d. Pommersch-Rugischen Städte, s. 383.

⁴⁵⁾ Wyżej s. 126—129.

⁴⁶⁾ Wyżej s. 135—139.

denburgczykom, Wiszesław II zamierzył zawładnąć całym Pomorzem gdańskim, a to na mocy praw jakie by mogły przysługiwać żonie syna jego Wiszesława III, Małgorzacie córce pobocznej Mściwoja II. Ale pretendentów do spadku po Mściwoju było więcej, a sam książę, po naradzeniu się z dostojnikami kraju, następcą po sobie nazaczył księcia wielkopolskiego Przemysława (r. 1290). Zawiedziony w nadziei otrzymania spadku drogą układów, Wiszesław II, wspólnie z synem swym Jaromirem IV, biskupem kamieńskim, zrezykował się na zawarcie z wrogami swymi margrafami umowy o podziale, po śmierci Mściwoja, spuścizny po nim — między sobą po połowie; przyczem umówiono różne warunki, na wypadek rozmaitych ewentualności i zobowiązania do kosztów wojennych, jeśliby spadek wypadło zdobywać orężem. Oprócz tego biskup Jaromir odezwał się ze swemi prawami do władzy duchownej i dziesięciny w ziemiach Sławskiej i Słupskiej. Stały więc nowe z margrafami umowy, ale i te do niczego nie posłużyły.⁴⁷⁾ Jaromir wkrótce potem umarł (1295), Przemysław spadek objął, a Wiszesławowi II żadnej już nadziei niepozostało. Niespodziewane jednak zaburzenia po zamordowaniu Przemysława, jeszcze raz ożywiły nadzieję Wiszesława i zrzęcnosć mu podały do opanowania brzegów pomorskich aż do Gdańska prawie, co stało się w tym czasie, kiedy Bogusław IV pomorski, parł obrońców Pomorza gdańskiego aż do Bukowa, i ziemię Sławską pustoszył, a Władysław Łokietek, po niefortunnej potyczce z Bogusławem IV, zgodził się ustąpić mu zajęte przez niego ziemie.⁴⁸⁾ Chwilowe zdobycze Wiszesława II znikły ze wstąpieniem na tron polski Wacława II, starostowie którego pobili syna Wiszesławowego Sambora, który w okolicy Rugenwalde, Sławna i Gdańska grasował.⁴⁹⁾

Tymczasem margrafowie Albrecht, Herman i Otto ze Strzałą urządzili w r. 1298 wyprawę przeciw księciu roztokskiemu Mikołajowi za zniewagę uczynioną przez tego księcia córce mar-

⁴⁷⁾ Wyżej s. 142—144. ⁴⁸⁾ Wyżej s. 149. ⁴⁹⁾ Wyżej 150 przyp. 169.

graфа Albrechta. Spłądrowawszy okolice i zdarłszy z miasta Roztoka okup, margrafowie, po zamarznętych błotach przedarli się do okolicy Bartu, aby księciu rańskiemu odwetować za rady podawane Mikołajowi roztokskiemu. Wysłany przeciw nim wódz rański Bogusław von Diviz z małym pocztem wojowników, został pobitym i od ran umarł, ale inny zastęp rańskich wojowników, najechawszy markę Brandenburgską, sprawił w niej ogromne zniszczenie i zmusił margrafów do wynagrodzenia za szkody przez nich w ziemi Bartskiej uczynione.⁵⁰⁾

Ostatnie lata panowania Wiszesława II zaprzątnięte były wypełnieniem trudnych do wykonania stosunków jego lennych do króla duńskiego, z następnego powodu. Zabójcy Erika króla duńskiego w r. 1286, schroniwszy się do Norwegii, znaleźli tam nietylko przytułek, lecz i poparcie takie, że mogli najeżdzać, łupieżyć i niszczyć pobrzeża państwa duńskiego, zagrażając nawet samemu królowi Erikowi Menwedowi. Wiszesław II, z lennych swych obowiązków powinien był orężną pomoc suzerenowi swemu, podać, lecz będąc ojcem Eufemii żony Hakona, brata króla norweskiego Erika, nie ważył się podnieść oręża przeciw swym krewnym. Starał się przeto pojednać przeciwników, a sam ściśle neutralność zachowywał. Nareszcie, zawarłszy przymierze zaczepno-odporne z sąsiednimi książętami werlskimi i roztokskimi, grafem szlezwickim i królem duńskim w r. 1302, Wiszesław II żegłował do Obslo w Norwegii, aby zięcia swego Hakona od morderców odciągnąć. Śmierć mu jednak niedozwoiliła skutecznic powziętych zamiarów: zmarł w końcu grudnia r. 1302,⁵¹⁾ pogrzebiony w kościele św. Marcina, który razem z miastem, w r. 1624 pożarem zniszczony został.⁵²⁾

⁵⁰⁾ Kantzow, Pomerania I, 285—6; Schwarz, Hist. fin. 132 nota S; Barthold, Gesch. III, s. 68.

⁵¹⁾ Kantzow, Pom. 290; Gebhardi, Allg. Weltg. T. 52, s. 28; Barthold, Gesch. III, s. 94—96. Testamentem 27 grudnia 1302 Wiszesław II rozpisał znaczne sumy swym dzieciom, krewnym, dostojnikom i sługom dworskim.

⁵²⁾ Gród, w którym umarł Wiszesław II, według Kantzowa zwał się Obslo, według nowszych Asloin; teraz, w pobliżu Chrystianii jest Asloin.

Poprzednicy Wiszesława II, Jaromir I, Wiszesław I, nawet Jaromir II, jako wasale króla duńskiego, stosowali się do jego woli, a wewnątrz kraju rządili bez uczestnictwa szlachty, jak było u innych Słowian, i nie znali żadnych ograniczeń wieców ludowych. Tymczasem za Wiszesława II zjawia się rada książęca *consilium domini terre*,⁵³⁾ która składała się tylko z możniejszych panów duchownych i świeckich (milesów), lecz nie wszystkich.⁵⁴⁾ Tembardziej armigery (knappy) do rady książęcej dostępu nie mieli.⁵⁵⁾

Za panowania Wiszesława II wzrastały długi państwowe, na umorzenie których dochody książęce niewystarczały, musiał więc książę, za przykładem podanym przez ojca swego Jaromira II, uciekać się do wynajdywania środków pieniężnych. Najodpowiednijszem wydawało się uregulowanie podatków, za pomocą ścisłych pomiarów gruntów (łanów) oczynszowanych,⁵⁶⁾ niektóre jednak osady, za opłatą pewnej sumy, książę uwalniał od nowych pomiarów.⁵⁷⁾ Ale gdy zbieranych tym sposobem pieniędzy niewystarczało, musiał Wiszesław II wynajdywać inne jeszcze resury,⁵⁸⁾ a w końcu posiadłości ziemskie duchowieństwu, miastom i w ogóle Niemców wyprzedawać.⁵⁹⁾

⁵³⁾ A. 1266 testes: dominus Borjanta nobilis miles et consilium domini terre. Prümers, Nr. 813.

⁵⁴⁾ A. 1296 świadki: Reinfrid de Pentz, Johan Mörder, Henricus et Bartholdus fratres de Osten i jeszcze kilku consilii nostri fideles, ale Marquardus cum Plate, Werner de Tribeses milites, nienależeli już do rady. Prümers III, Nr. 1767.

⁵⁵⁾ Świadców z milesów zawsze odróżniano od świadków z armigerów. Dla porównania dokument, 1297 w Prümersa Urk. Nr. 1807.

⁵⁶⁾ Już Jaromir II r. 1255 chłopów wsi Poglicy, w Ziemi Trzebozkiej, za opłatą 26 marek, oswobodził na wieczne czasy od pomiaru ich posiadłości ziemskiej. Prümers, Nr. 616.

⁵⁷⁾ Za otrzymane od wsi Perun 40 marek w roku 1280 Wiszesław II uwolnił wieś tę od corocznego pomiaru gruntów (Prümers, Nr. 1173). W r. 1280 podobne uwolnienie zyskała wieś Głowice za 65 marek (Prümers, Nr. 1181). — W r. 1296 Wiszesław II i Sambor zapewnili mieszkańcom wsi Sale, że sprzedane im ziemie, lasy, wody i łąki zostaną sine mensuratione funiculi alicuis et perturbatione qualibet. Prümers, Nr. 1766.

⁵⁸⁾ O uwolnieniu przez Wiszesława II wasali od Unrath w r. 1301 będzie niżej.

⁵⁹⁾ O tem niżej we właściwem miejscu.

W otoczeniu Wiszesława II figurowali jeszcze Słowianie: Jaczo dynasta gostkowski, żona jego Cecisława i bracia jój: Przybor z Wilmenic, Mikołaj i Cieszek z Putbus, Przybor z Łąki, Boranta miles i brat jego Stojsław, Jan z Krystowa: wszyscy z pobocznej linii książąt rańskich; Werner syn Detlewa dynasta z Łosic; Jarosław knapp i Stojsław rycerz w końcu XIII w., Obelice: Gościsław, Jan i Herman knapp. Niemców znajdujemy więcej, mianowicie: ród von Platen: Marquard, Tomasz i syn jego Henryk knapp; ród Moltike: Mateusz i Eberhard; ród von Divitz: Mikołaj i Gutzlaw (Gościsław?); Johan de Penitze, Johan Mordere, Gotanus, Herbord, Rodemunt i wiele innych, a także panowie duńscy Erlandsony: Andrzej de Bornholm syn Andrzeja brata arcybiskupa lundskiego, posiadacz dóbr na wyspie Hiddense, żona jego Ingefrid i wnuk także Andrzej. — W otoczeniu Jaromira III († 1283) brata Wiszesława II spotykamy Słowian: Sławkowica, Kosena (teraz Kotze), Platowica, Myslimira Desnezenowica, kapelana i notariusza Ratysława. Był jeszcze ród Kąboltów, w osobach: Jana, Jarosława, Mikołaja, Lippolda, Jarosława knappa, Stojsława rycerza z końca XIII w. ale do jakiej narodowości ich zaliczyć?? Z nadwornych dostojników znani są: Henryk i Bartold Osteny marszałkowie (1275—1295), Mikołaj Skonowe komorzy; adwokaci: Albertus z Bartu, Eggehard, Herbord i jeden chyba Słowianin Dobromir (1285); notariusze: Olrikus (1266), Johan (1271), Henryk Reszinkel w Greifswaldzie (1256); skrytorem książęcym był magister Johan, medykem także magister Johan, ale ptasznik (auceps) książęcy Johan Skurtsitz nosił zdaje się nazwę słowiańską. Wreszcie o narodowości osób dworu książęcego w końcu XIII w. nie ma co pytać, albowiem wszyscy już byli ziemczeni. Sam Wiszesław czuł jeszcze że był Słowianinem, litował się nad losem poddanych swych Słowian i przy nadaniu miastu Bart w r. 1290 łąki na wyspie Cyngst, wspomniał, że z łąki tej korzystali Słowianie pod miastem zamieszkali, i dla tego zawarował, aby łąka ta bez przerwy służyła do użytku Słowian w Wiku, pod m.

Bart zamieszkałych.⁶⁰⁾ O Słowianach zaś osiedlonych we wsiach Michaelstorp i Bretwisz w ziemi Łosickiej, Wiszesław II, wspomniawszy przed samą śmiercią r. 1302, zawarował testamentem, aby oni cieszyli się swobodą taką, jaką za jego życia posiadali.⁶¹⁾

Z czterech synów Wiszesława II, najmłodszy syn Swantopełk wzmiankuje się w dokumentach tylko do r. 1285; Jaromir IV biskup kamieński zmarł w r. 1295, a pozostali Sambor i Wiszesław III objęli rządy po ojcu. Gdy jednak Sambor zmarł w r. 1304, Wiszesław sam jeden panował aż do r. 1325. Był on już całkiem Niemcem, dokumenty wydawał po niemiecku,⁶²⁾ i w liczbie niemieckich poetów zasłynął.⁶³⁾ Sprawa upadającego ludu była mu obcą; więcéj go zajmowały sprawy ówczesnego króla duńskiego Erika Menweda, który, korzystając z zamięszania w Niemczech za cesarza Rudolfa Habsburga, począł dobijać się przywrócenia władzy duńskiej na Pomorzu Bałtyckiem w takim obszarze, jak przyznano było w r. 1214.⁶⁴⁾ Syn Rudolfa Albrecht I wznowił dawniejsze ustępstwo na korzyść Danii całego pobrzeża bałtyckiego za wyjątkiem Lubeki, którą dla Niemiec zachował. Tym sposobem duma Erika Menweda chwilowo zaspokojoną została (r. 1304).⁶⁵⁾ Wkrótce potem poczęły się za-

⁶⁰⁾ A. 1290... quod Slavi nostri in vico juxta civitatem Bart sepe dictam personaliter residentes predicti prati pascuis ad usus suos pacifice et quiete ac jugiter perfruantur Prümers, Pom. Ur. Nr. 1533.

⁶¹⁾ Cytata niżej.

⁶²⁾ Pierwszy dokument rański po niemiecku pisany był w r. 1295 z polecenia Wiszesława II, wyjątkowo na Pomorzu, jako potwierdzenie nadania Mściwoja II (Prümers, Nr. 1746), ale od r. 1304 na dworze Wiszesława III częściej po niemiecku pisano. Porów. Fabricius, Urk. T. IV, Nr. 519.

⁶³⁾ Rymy jego w Minnesiger Deutsche Liederdichter von Frid. Heinr. von der Hagen 1838 III, s. 78—85, Objaśnienia IV, 717, 720. Niezależnie od tego w miesięczniku *Łužica* r. 1897 Nr. 10, s. 113—4, rzut oka na utwory Wiszesława III, którego recenzent Otto Wićaz stawia niżej od innych współczesnych poetów niemieckich, przy czem dodaje: *lud jego na marach a ou wesoly pisarz, o jakaż ironia!*

⁶⁴⁾ Wyżej s. 33 o ustąpieniu Waldemarowi II, przez cesarza Fryderyka ziem na wschód od Łaby, co upadło po rozbiciu Waldemara II w r. 1227 pod Bornhöwde. Wyżej s. 35.

⁶⁵⁾ Fock, Rügensch-Pommerschen Geschichten aus sieben Jahrhunderten, T. III, s. 2.

targi Wiszesława III z własnymi jego poddanymi Niemcami, którzy wzmógłszy się w miastach, hardo stawili się księciu. Wtedy dopiero Wiszesław III mógł poznać, że mu wypadało pokutować za winy przodków, którzy będąc zaślepieni chwilowym zyskiem, pomagali Niemcom, ze szkodą Słowian, wznosić miasta portowe obwarowane, napełnione ludem zbrojnym, gotowym zawsze, przy pomocy z Germanii, dobijać się znaczenia i przewagi nad Słowianami.

Bezdzietność Wiszesława III wzbudzała kwestiję o spadku po nim. W obec téj kwestji król Erik Menwed wystawił w r. 1309 dokument obu pokrewnym domom panów Podbórzskich i Krystowskich, którym na wypadek pewnych ewentualności, półwyspy Witow i Jasmund, jako swobodne lenny, za dostarczenie 10 rycerzy zapewnił. W następnym roku tenże król zawarł z Wiszesławem III w Rybnicy umowę, że w razie bezdzietnej śmierci Wiszesławowej, król duński księstwo rańskie posiędzie.⁶⁶⁾ Ale w tymże czasie miasta rańskie ze Stralzundem na czele weszły w związek z margrafem Waldemarem (r. 1313), aby w razie bezdzietnego zejścia ze świata Wiszesława III, niedopuszczyć króla duńskiego do otrzymania spadku po swym lenniku. W następnym r. 1314 Stralzund przyznał nad sobą zwierzchnictwo brandeburskie, co wywołało wojnę między królem duńskim, posiłkowym przez księcia rańskiego, a margrafem w związku ze Stralzundzianami. Wojna ta skończyła się pokojem w Brodersdorf r. 1315,⁶⁷⁾ lecz w tymże roku zawiązała się koalicja książąt: meklenburskich, rańskiego, laenburgskiego i różnych panów sąsiednich pod przewodnictwem Erika Menweda przeciw Brandenburczykom i Stralzundowi, któremu pomoc przyrzekł książę pomorski Wartysław IV. Wojna rozpoczęła się wtargnięciem margrafa Waldemara do ziemi Stargardskiej, a Wartysława IV do łądowych posiadłości rańskich. W początku r. 1316 rycer-

⁶⁶⁾ Fock, jak wyżej III s. 3.

⁶⁷⁾ Ibid s. 34.

stwo rańskie, obawiając się, aby król duński nie objął po bezdzielnym Wiszesławie III spadku, połączyło się ze Stralundzianami.⁶⁸⁾ — Wojna zaciągnęła się. Flota duńska oblegała Stralund, a tymczasem Waldemar na głowę przez Henryka Lwa księcia meklenburskiego pobity pod Waltersdorf w pobliżu Granse, ledwo z życiem umknął. Znużone strony zapragnęły pokoju, który zawarto w Templinie 15 Nowembra 1317 r.⁶⁹⁾ Musiał więc Wiszesław III z goryczą znosić bunt własnych poddanych, patrzeć, jak ci buntownicy starożytną stolicę Ranigard szturmowali⁷⁰⁾ i nareszcie, nie mając możliwości poskromić buntowników, godzić się z nimi i przywileje Stralundu potwierdzić (r. 1317).⁷¹⁾

Przykłady szybkiego wygasania panujących dynastji, jak pomorsko-gdańskiej ze śmiercią Mściwoja II (1295), margrafów brandenburskich ze zniknięciem Waldemara (1319) i z nim jednocześnie śmierć króla Erika Menweda (1319), jak równie i króla norweskigo Hakona, wskutek czego nastąpiło połączenie Norwegji ze Szwecją (r. 1319), słowem wiele nadzwyczajnych wypadków, w krótkim czasie, mocno wpływały na umysły księcia Wiszesława III i książąt pomorskich. Zastanawiając się więc nad przyszłością ludów swych i życząc zabezpieczyć je od wszelkich niebezpiecznych ewentualności, książęta zawarli pomiędzy sobą umowę (r. 1321), aby w razie wcześniejszego wygaśnięcia dynastji rańskiej spadek po niej objął synowiec Wiszesława III, książę Wartysław IV,⁷²⁾ albo syn jego, a w razie śmierci ostatniego — książę Otton, lecz jeśliby wcześniej książęta pomorscy wygaśli, w takim razie Pomorze do książąt rańskich należeć po-

⁶⁸⁾ Umowę ze Stralundem 5 stycznia r. 1316 zawarli 12 rycerzy i 125 knapów. Klempin i Kratz, Matrikeln u. Verzeichnisse der Pommerschen Ritterschaft s. 40.

⁶⁹⁾ Wyżej s. 159, 160.

⁷⁰⁾ Kantzow powiada, że związkowi nie mogli Ranigardu zdobyć. Pomerania.

⁷¹⁾ Fock, jak wyżej III, 39.

⁷²⁾ Siostra rodzona Wiszesława III Małgorzata była żoną księcia pomorskiego Bogusława IV, ojca Wartysława IV.

winno.⁷³⁾ Zdawałoby się, że Wiszesław III, mając z drugiego małżeństwa z Agnetą hrabiną fon Lindow (r. 1317) syna Jaromira i córkę Agnetę (w r. 1324 zaręczoną z księciem Anhalt-Zerbst), nie potrzebował zbytecznie obawiać się o przyszłość kraju. Tymczasem, niespodziewana śmierć małoletniego Jaromera tak przygniatająco podziałała na Wiszesława III, że, nie mogąc znieść straty syna, zmarł 2 listopada r. 1325, a ciało jego spoczęło w grobach przodków, w klasztorze Neuekamp.⁷⁴⁾

Do spadku po wygasłej dynastji rańskiej, odezwał się na mocy przytoczonej umowy, książę pomorski Wartysław IV, za którym oświadczyli się jednomyślnie rycerze, duchowieństwo i miasta. Pospieszył więc Wartysław IV, w otoczeniu prałatów, do Stralzundu, gdzie 2 grudnia r. 1325 przyrzekł klasztorom, prałatom, wasalom, rycerzom, knechtom, miastom, osadom i chłopom, że prawa ich, swobody i zwyczaje bez żadnej zmiany, zachowa, a urzędy fogtów i radnych tylko tuziemcy zajmować będą.

Następnego dnia 3 grudnia Wartysław IV przywileje Stralzundu potwierdził, a 4 grudnia rada, wasale i wszyscy mieszkańcy księstwa Wartysława IV za ich prawdziwego pana uznali i przysięgę na wierność mu złożyli.⁷⁵⁾ Tak jednomyślne i radośne wprowadzenie księcia pomorskiego na tron rański, pobudziło przedstawicieli pobocznej linii książąt rańskich panów z Podbórza i Krystowa nietylko wstrzymać się od wystąpienia ze swemi prawami do władzy książęcej,⁷⁶⁾ lecz i do założenia razem z innymi

⁷³⁾ Kantzow, Pomerania I, 313; r. 1321 oznaczony według Gebhardi. Allg. Weltgeschichte T. 52, s. 32.

⁷⁴⁾ Kantzow, Pom. 318.

⁷⁵⁾ Schwartz, Historia finium Prin. Rug. 156 nota m; Barthold, Geschichte. III, 200.

⁷⁶⁾ Wyżej, s. 542—3, wzmiankowaliśmy, że według umowy Jaromira II z Borantą panem z Borantenhagen r. 1249, krewni z pobocznej linii książąt rańskich, za otrzymane wynagrodzenie zrzekli się na zawsze praw książęcych. Oprócz tego król Erik VII, troszcząc się o zabezpieczenie sobie spadku po Wiszesławie III (jeszcze w tym czasie, kiedy książę ten nie miał dzieci), — wyraził się, że Putbuziis in eventum extinctae familiae regnantis insulas W i t t o w e t J a s m u n d (an. 1309) confert. Ita, dicens, ut praedictae insulae... ad heredes et successores predictorum

obywatelami kraju, hołdu Wartysławowi IV.⁷⁷⁾ Prawdopodobnie, panowie z Podbórze, w tym właśnie czasie otrzymali w lenność *Z u d a r i L i c h t m e s.*⁷⁸⁾

Nowoobranemu księciu zostawało uregulować stosunki lenne do króla duńskiego, ale ówczesny król Krzysztof, znenawidzony przez własnych poddanych, wiosną r. 1326 uciekł do ksiąząt meklenburskich, a na króla obranym został syn jego dwunastoletni Waldemar (7 czerwca r. 1326).⁷⁹⁾ Krzysztof, bawiąc w Meklenburgu, porozumiewał się z książętami meklenburskimi i werlskimi o dostarczenie mu posiłków wojennych, w celu wygnania Wartysława IV, z księstwa Rańskiego, a w wynagrodzenie kosztów, oprócz pieniędzy, przyrzekł oddać w zastawę ziemię Trzeboczką z zamkiem *H e r t e r s b u r g i e m*. Wypadki w Danii, podając Krzysztofowi nadzieję powrócenia do władzy, wstrzymały go od zamiaru najazdu na Ranę, tylko miasto Trzeboczek, rezydencja wdowy po Wiszesławie III Agnety, zdradą książętom werlskim wydane zostało. W maju r. 1326 Krzysztof, umocowawszy sojusz z Henrykiem Lwem meklenburskim, ruszył do Bartu i tam w przytomności wasalów i radnych miasta 24 maja na podwórzu kościelnem oddał Wartysławowi IV z siedmiu chorągwiami księstwo Rańskie.⁸⁰⁾ Wkrótce potem Wartysław IV zachorował i nie doczekawszy starszego syna swego Bogusława, który spiesząc do ojca, był już w Greifswalde, umarł w Stralundzie 1 Augusta r. 1326.⁸¹⁾ — Śmierć księcia wywołała straszny niepokój. Mieszkańcy Stralundu oświadczyli się za sy-

militum devolvi perpetuo poterunt et debent, si idem dominus Witzlaus Rugianorum princeps absque prole herede legitimo moritur, Quando ipsius terra ad nos successores nostros reges Daniae fuit devoluta. Schwartz, Historia finium. Princ. Rug. 157 nota o.

⁷⁷⁾ Gebhardi, *Allgem. Weltg.* T. 52, s. 33.

⁷⁸⁾ Barthold, *Gesch.* III, 198 przyp. 1, na podstawie Schwartz, *Lehnhistorie*, s. 326.

⁷⁹⁾ Dahlmann, *Gesch. v. Dänemark.* 459, 461.

⁸⁰⁾ Schwartz, *Historia finium*... 158, nota s; Gebhardi, jak wyżej s. 34: Fock, *Rugensch.-Pom. Gesch.* III, 69.

⁸¹⁾ Schwartz, jak wyżej 162 nota c, d.

nem nieboszczyka Bogusławem, a 15 rycerzy, i 47 knappów rańskich pod przewodnictwem Stojsława i Boranty panów z Podbórza, połączyli się ze Stralundzianami w celu, aby bez ich zgody żadnego nowego pana, ani opiekuna małoletnich dzieci Wartysława IV nie uznawać.⁶²⁾ Posłowie rańscy prosili króla Waldemara udzielić synowi Wartysława IV w lenną posiadłość spadek po ojcu, dodawszy przytem, że opiekunowie małoletnich książąt i baronowie kraju wyrazili gotowość stanąć do obrony kraju przeciw wszelkim wdzierstwom postronnym. Ale król Krzysztof, bawiąc w Roztoku, wskutek zabiegów książąt meklenburskich i werlskich, 6 Augusta r. 1326 całe księstwo w lenność im nadał, za ogromne wynagrodzenie. Miasta jednak w połączeniu z rycerstwem stały wiernie przy książętach pomorskich, odparły wszystkie najazdy nieprzyjaciół i wytrwałością zapewniły połączenie księstwa Rańskiego na kilka wieków z Pomorzem. Natem kończymy dzieje książąt rańskich. Dalsze zaś dzieje Rany, pod panowaniem książąt pomorskich, w zakres niniejszej pracy nie wchodzi.

Dla dogodności czytelników przytaczamy rodowód książąt rańskich.

⁶²⁾ Stralunder Bundesbrif anno 1326. Klempin und Kratz, Matrikeln s. 100.

Napisy na pieczęciach Stojsława i Boranty panów z Podbórza patrz w Bohlena, Gesch. v. Krassow. II, tablica IX.

Race książę Ranów 1138—1150.

Tetisław 1162—1170.
m. Hildegarda
duńska.

Stoisław z Poddórzą † 1193.
Od niego powstała poboczna gałąź książęcego rodu, panów z Poddórzą i z Wilmenc.

Barnuta czyli Boranta. **Wiszesław I** 1218—1250. **Przybigniew.** **Swantopetk.**
Pan z Krystowa I, m. Małgorzata 1212—1232. 1207.
1193—1241. synowica Absalona † 1237.
Od niego powstała poboczna gałąź książęcego rodu, panów z Krystowa. 2. m. Małgorzata brunszwicka. † 1263.

Jarosław. Piotr. **Jaromir II** 1250—1260. **Wiszesław.** **Borysław.** **Mikołaj.**
1203—1243 † 1237. m. Eufemia 1242. 1241. 1241.
proboszcz córka Świętopetka pomorskiego.

Wiszesław II 1260—1302. **Jaromir III** **Małgorzata**
m. Agneta wspólnie z bratem m. Erika grafa
brunszwicka. od r. 1264—† 1283. Szlezwiku.

Sambor Jaromir IV Wiszesław III 1303—1325. **Swantopetk** **Eufemia** **Małgorzata** **Helena** **Mirosława**
1303—1394. biskup ka- i, m. Małgorzata † 1285. mał. Hakona mał. Bogu- i, m. Jana (Zofia)
mieński córka Mściwoja II norweskiego sława IV meklenburg-
1290—1295. pomorskiego. pomorskiego. skiego † 1289 skiego † 1289
2. m. Agneta hrabina von Lindow. z m. Bernarda z m. Bernarda
Bernburgs.

Jaromir **Agneta**
† 1325. zaręczona 1324
za Albrachta Anhalt.

3. Kościół i duchowieństwo.

Pomimo sporów między biskupami szweryńskim i roskildskim o granice dyecezji,⁸³⁾ faktycznie wyspa Rana podlegała jurysdykcji biskupa roskildskiego, a lądowe posiadłości rańskie — biskupowi szweryńskiemu. Ale najgorliwszą opieką otaczał lud nowonawrócony sam książę Jaromir I. Przez niego założony został pierwszy na Ranie klasztor, mianowicie mniszek zakonu cystersów, w Górze, **Sancta Maria de Gora** (Monasterium in monte in Ruya) r. 1193. Na uposażenie klasztoru tego książę przeznaczył dobra ziemskie: Dargolice, Karow, Żegestice, łąg zwany Zabrodzie i Witow na wyspie Ranie położone. Na lądzie zaś klasztor posiadał osady i dochody w pieniądzach i w naturze, w pkolicach: Ostrożnej, Bukowie, Gostkowie, Szczytnie, Trzeboczu, Barcie i t. d.⁸⁴⁾ W kilka lat później Jaromir z żoną swą Hildegardą, korzystając z pobytu w Hildzie cystersów zbiegłych z Dargunia⁸⁵⁾, założyli według podania w r. 1199, klasztor cystersów w Hildzie, po niemiecku Eldena zwany. Na uposażenie klasztoru tego książę przeznaczył osady: Radowice, Wampand, Lesnice, Darzym, Kamieniec, saliny i lasy, 30 marek rocznie z karczmy w Gostkowie, mieszkańców zaś osad, którzy od klasztoru mieli *podacze*, oswobodził od wszelkich podatków i służebności.⁸⁶⁾

⁸³⁾ Wyżej s. 537.

⁸⁴⁾ A. 1193, primam mansionem, que lingua slavica dicitur gargoliz, cum silva... alteram que harva dicitur, tertiam in Segozszi, quartam in unollungh, que dicitur Szabroda, quintam in Wythuy. Wydawczy kodeksu Pomorskiego utrzymują, że lepiej czytać dargolizi niż gargolizi; Maciejowski zaś uważał, że wyraz ten wypada czytać Jarmolicy (Hist. Pr. Słow. II, § 100), t. j. siedziba robotników ciągłych, raczej takich, którzy ze sprzężaju bydła w jarmach (jugera), mieli pociąg (ciągło) dla uprawy roli.

⁸⁵⁾ Wyżej s. 481 przyp. 29. A. 1188 Conventus, qui missus fuit de Esrom in Dargun, venit in Hilda (Klempin, Nr. 136). Rok oznaczony mylnie, zamiast prawdopodobnego 1189. Tamże.

⁸⁶⁾ A. 1207. Colonos et villarum claustralium habitatores, ecclesie pod a i z a m habentes, liberos ab omni exactione ac servicio constituimus, Hasselbach, Cod. Nr. 85; Klempin, Ur.-buch. Nr. 145. O podaczy niżej w bieżącym § s. 582.

W parę lat później, pomnażając posiadłości i przywileje klasztoru (r. 1209), Jaromir I oswobodził dobra klasztorne od wszelkich wypraw wojennych, *według obyczaju ludu słowiańskiego*, budowania i reperacji grodów i mostów, od wszelkich podatków i służebności nikomu więcej jeno Bogu i klasztorowi. Przytem, udzielił mnichom prawa *sprowadzać i osadzać w posiadłościach klasztornych według swój woli: Danów, Niemców, Słowian i ludzi wszelkiego powołania, tudzież użytkowania pracy ich*, — karczmy zaś utrzymywać według zwyczaju słowiańskiego, niemieckiego lub duńskiego.⁸⁷⁾

Trzeci klasztor założył już Wiszesław I w r. 1231 nad rzeką Kampnicą w ziemi Trzebozkiej, dla cystersów, zwany **Campus Nouus** (Neue-Kamp),⁸⁸⁾ uposażył go kilku wsiami, 300 łanami lasu na karczunek i przywilejem siedlenia na ziemiach klasztornych kolonistów wszelkiej narodowości, za wyjątkiem ludzi książeńcych; przytem obdarzył książe mnichów prawem sądownictwa na obszarze posiadłości klasztornych we wszelkich sprawach.⁸⁹⁾ Nie zapomniał książe i o klasztorze cysterek w Górze, który w roku 1232 obdarzył nowemi posiadłościami z młynami i ludźmi *dziesiętnymi* zwanymi, aby do posług klasztornych służyli.⁹⁰⁾

⁸⁷⁾ A. 1209. Colonos et villarum claustraliū homines ab omni expeditione gentis Slavice, et urbium edificatione et poncium structura it. d. Dedimus eciam eis perfectam libertatem convocandi ad se, ac collocandi ubicunque voluerint in possessione predictae ecclesie Dacos, Teutonicos, Slaus et cujusque artis homines, et ipsas artes exercendi... Hasselbach, Cod. Nr. 88.

⁸⁸⁾ Na miejscu klasztoru Neuekamp, leży teraz m. Francburg, założone przez księcia Bogusława XIII w r. 1587.

⁸⁹⁾ A. 1231, villam Richeberg cum patronatu ecclesie ejnsdem, et Sulta, villam Craconis, villam Ratwardi ex ea parte rivuli, qui dicitur Medoniche, qua sita est villa Wiferi, cujus termini extenduntur usque ad molendinum Richolfi, ...trescentos mansos nemoris extirpandos, quatuor stagna, quorum trium nomina sunt: Dolge, Buchoiwe, Nigas... Preterea dedimus fratribus... iudiciariam potestatem super universos servientes ipsi, et colonos, et ceteros in bonis ecclesie commorantes, in omni causa. Hasselbach, Nr. 188.

⁹⁰⁾ homines insuper, qui *desitli* nominantur liberi contulimus ut eidem clauastro deserviant (Hasselbach, Nr. 193). W przeszłym wieku Dreger mniemał, że *desitli* po słowiańsku znaczy to samo, co Bretschneider, oder Holz-säger (Hasselbach, Codex, s. 440), ale już Hilferding zauważał, że *desitli* jest zepsutem wyrażeniem in-

W początkach panowania Jaromira II (1250—1260), do księstwa Rańskiego przybyli kaznodzieje zakonów dominikanów, franciszkanów i karmelitów w celu osiedlenia braciszków na terytorji rańskiej. Książę opłątany przez duchowieństwo, a może i nie pojmując zamiarów germanizacyjnych mnichów cudzoziemskich, życzył na brzegach ciałniny Zundskiej dwa klasztory założyć: dominikanów zwanych czarnymi i franciszkanów zwanych szarymi mnichami. Jakoż w r. 1251 dominikanie pomieszczeni zostali w Stralundzie,⁹¹⁾ a na pomieszczenie drugiego klasztoru, książę wybrał m. Bart, ale niespodziewanie spotkał opór ze strony mieszczan, którzy znając chciwość duchowieństwa niemieckiego, oświadczyli, że nie myślą znosić nadużyć mnichów i dążenia ich do zabrania w ręce swe wszystkich majątków miejskich. Książę zamierzał siłą zmusić mieszczan do posłuszeństwa, a dla zjednania przychylności do swych zamiarów, oświadczył, że dla dogodności miasta, możnaby *prawo słowiańskie* usunąć, a *prawo niemieckie*, mianowicie lubekskie, wprowadzić w użycie.⁹²⁾ Lecz gdy to nie poskutkowało, książę w celu zjednania sobie mieszczan, przyznał im, za niewielką daninę coroczną w naturze żytem, jęczmieniem i sianem, prawo na wszystko, co się znajdowało w obrębie terytorji miejskiej, granice której aż do morza posunął. Gdy nareszcie i to nie pomogło, książę dokumentem r. 1255 zobowiązał się w obrębie terytorji do miasta należącej, nigdy żadnego konwentu lub zakonu ani fundować, ani z innego miejsca przenosić, bez wyraźnego na to zezwolenia miasta.⁹³⁾ Obawa mieszczan nie była płonna, albowiem za Jaromira II i ojca jego Wiszesława I, duchowieństwo, nabywając ciągle posiadłości

nego wyrazu, zapewne desetlici, dessiatliki, desiatniki (Истор. Балтійскихъ Славянъ, s. 520). W dokumentach pomorskich, obok ludzi innych kategorii, spotykamy i decimarii. Są to bezwątpienia ci sami, którzy w dokumencie r. 1232 nazwani dessitli, co w poprawnej formie być mogło dzieśtęni. O decimariach wyżej § 73, przyp. 205 na str. 515.

⁹¹⁾ Klempin, Pom. Urk. Nr. 530.

⁹²⁾ Kantzow, Pomerania I, s. 249—250.

⁹³⁾ Prümers, Pomer. Urk.-buch. Nr. 604.

ziemskie, nietylko przez nadania i darowizny,⁹⁴⁾ lecz i za pieniądze od książąt,⁹⁵⁾ wzrastało w zamożność i w połączeniu z rycerstwem niemieckiem ster rządu we własne ręce zabierało, a zadłużeni książęta nie mogli temu postawić przeszkody.

Klasztor Hildeński, niezadawalając się obszernymi posiadłościami nietylko na terytorji rańskiej; lecz i nabytj od książąt pomorskich w kasztelanii wolegoszczyńskiej, którą niemiłosiernie germanizował w połowie XIII w.,⁹⁶⁾ dobił się, że mu Jaromir II odstąpił w r. 1252 półwysp Radowicki na w. Ranie, jako wynagrodzenie za annuatę 6 marek, którą książę obowiązany był płacić, i za dopłatę księciu 30 marek. Przy tem książę oswoodził ludzi klasztornych od wszelkich obowiązków ziemskich, tudzież od podatku adwokatom, bedelom i przystawom.⁹⁷⁾ — Nabywszy jeszcze inne dobra,⁹⁸⁾ klasztor Hilda wyjednał u Wiszesława II w r. 1276 potwierdzenie granic na półwyspie Radowickim. Granice te zamykała stara fosa, morze, rzeczka Siekiernica, uroczyska: Górna-Łab i Radowcki przylądek. Przytem mnichy otrzymali jeszcze prawo wyższego i niższego

⁹⁴⁾ Wiszesław I, darował r. 1232 kaplicy w Korenicy wieś Gawarne cum hominibus et omni servicii, quod nobis et terre debetur; w r. 1241 klasztorowi Hildzie nadał kilka wsi, lasy i saliny. W jesieni tegoż roku potwierdził temuż klasztorowi posiadanie wyspy Kostno (Kos), którą książę Barnuta przed śmiercią swą podarował. Z swojej strony Wartysław III dyمیński, potwierdzając nadania przodków, dodał w r. 1248 nowe posiadłości aż do locum antiqui castris, qui dicitur Gutty n. Klempin. Cod. Nr. 478.

⁹⁵⁾ R. 1242 Wiszesław I, sprzedał klasztorowi Hildzie wieś Perun z m. NO. od Francburga.

⁹⁶⁾ Wyżej na s. 511 przyp. 186, 187, 188.

⁹⁷⁾ R. 1252 ab omni exactione advocatorum, bedellorum et pristallorum (Hasselbach, Nr. 472). Uwaga: nazwa pristallorum jest to samo co w dokumencie r. 1306 Przybora z Wilmenic: nuntius qui pristaw dicitur (Fabrycius, Urk. IV, Nr. 571.) — Por. co powiedziano wyżej str. 393, przyp. 240. Z biegiem czasu nazwa pristawa w ustach Niemców przeistoczyła się w predikat, ztąd znalazła się rodzina Pristawów, z których Gottlob Samuel Pristaf na Pomorzu pisał: Historische Erklerung aller Wendischen und Slavischen Namen 1753. — Baltische Studien XXVII.

⁹⁸⁾ R. 1264. Wiszesław II podarował Kl. Hildzie saliny przy rzece Hylde (fluss Ryk), osadę Henichenhagen, którą miles Kabolt i jego następcy nielegalnie zatrzymywali. Prümers, Urk. Nr. 846.

sądownictwa na obszarze klasztornych posiadłości,⁹⁹⁾ Braciszkom działa się nieźle, pieniędzy w gotówce mieli dosyć, kiedy w roku 1295 klasztor mógł zapłacić Jaczonowi z Gostkowa i żonie jego Cecisławie z domu panów Podbórzskich, braciom jej: Przyborowi z Wilmenic, Mikołajowi i Cieszkowi z Podbórza i Agonowi synowcowi Mikołaja Hak 1100 marek denarów słowiańskich za półwysp Radowicki, który chociaż już przedtem, jak wzmiankowaliśmy, ustąpiiony był klasztorowi przez Wiszesława II w r. 1276, ale michy, nieżałowali pieniędzy byle załatwić pretensje Jacza z Gostkowa, żony jego i innych osób, o nielegalnem przez mnichów posiadaniu półwyspu, którym, wzmiankowane wyżej osoby, od niepamiętnych czasów na prawie feodalnem władaly.¹⁰⁰⁾ Książę Wiszesław II, za zgodą synów swych Sambora i Wiszesława III, umowę tę zatwierdził i nowemi swobodami klasztor obdarzył (r. 1295).¹⁰¹⁾ Odtąd północna część półwyspu Radowickiego zasłynęła pod nazwą M ö n c h g u t, a dawniejsza nazwa słowiańska znikła, jak wiele innych nazw miejscowych, pod wpływem mnichów hildeńskich, w niemieckie przekształconych.

Nie mniejszą chciwością słynęli mnichy klasztoru Neuekamp, o hojnym uposażeniu którego wspomnieliśmy wyżej. Niechęć im było nadanych przy fundacji klasztoru 300 łanów lasów, wykarczowanie i zaludnienie których wymagało ogromnej pracy i czasu, lecz najgorętszem pragnieniem ich stało się rozszerzanie swych posiadłości, do czego najusilniej dążyli. Książęta ujęci zabiegami mnichów, czynili pobożne ofiary na rzecz klasztoru, długi zaś pobudzały książąt do sprzedawania wszystkiego, co się sprzedać dawało. Poczęło się to za Wiszesława I, posuwało się dalej za Jaromira II, który na wojnę z królem duńskim potrzebował pieniędzy, a za Wiszesława II nastąpiła prawdziwa wyprzedaż wszelkiej nieruchomości państwowej.¹⁰²⁾ Klasztor wzbo-

⁹⁹⁾ Prümers, Nr. 1031.

¹⁰⁰⁾ Prümers, Nr. 1709.

¹⁰¹⁾ Prümers, Nr. 1710.

¹⁰²⁾ Wiszesław I sprzedał klasztorowi Neuekamp r. 1242 wieś Penin z rybo-

gacał się, rozporządzał takimi ogromnemi środkami pieniężnemi że, za opłatą w r. 1282 jednorazowo 1500 marek biskupowi szweryńskiemu, oswobodził się od corocznej ze swych posiadłości opłaty dziesięciny.¹⁰³⁾ — I dalej jął się posiadłości swe rozszerzać,¹⁰⁴⁾ pieniądze gromadzić z takim powodzeniem, że mnichy zamierzili filiję własnego klasztoru ufundować na wyspie *Hidense*, położonej po zachodniej stronie wyspy *Rany*, do czego dopomagali im książęta, podarowawszy w r. 1296 całą wzmiankowaną wyspę, z rybołówstwem, osadą *Czarnącinem* i sądownictwem. Ale przytem mnichy kupili od książąt za 2000 marek wyspę *Cyngst* i przyległe pobrzeże, gdzie do morza wpadają rzeki: *Prerowa*, *Nyenowa*, *Brzeznicza*, z lasami i łąkami, za wyjątkiem łąki, należącej do m. *Bartu* i prawa polowania, które książęta dla siebie zachowali.¹⁰⁵⁾ A gdy filia

łóstwem w jeziorze *Bandin*, pozwolił nabyć osady *Mukenhole* i *Indaginę* *Sacerdotis* od rycerza *Jwana* i podarował połowę z tych osad dziesięciny, — r. 1245 nadał patronat kościoła w *Trzeboczcu*; w r. 1253 *Jaromir* II przyznał temuż klasztorowi 6 huf we wsi *Grancin*, nabytych od rycerza *Jwana*, a r. 1257 pozwolił klasztorowi zbudować drugi młyn na rzece *Małej Trebli*; r. 1264 *Wiszesław* II pozwolił klasztorowi brać corocznie z młyna książęcego w *Konradeshagen* po 20 szefli żyta i łowić rybę w jeziorze *Putne*, nie na mocy prawa, lecz z łaski książęcej, r. 1265 potwierdził nabycie przez klasztor młyna w *Konradeshagen*, r. 1267 podarował klasztorowi 2 hufy w *Vogelsang*, r. 1268 potwierdził nabycie 2 huf od różnych osób; r. 1269 podarował wieś *Bocholte*, a r. 1270 dwa łąny w *Vlemingstorp* i połowę dziesięciny; w r. 1276 tenże *Wiszesław* II sprzedał klasztorowi wieś *Konradeshagen* z młynami za 120 marek, r. 1280 nadał na własność wieś *Wendeschen-Barnekowe*, r. 1281 sprzedał posiadłość w *Gerbordeshagen* za 150 marek, r. 1282 odstąpił prawa książęce na młyn w *Konradeshagen* i zapewnił klasztorowi niezależność młyna tego od młyna w *Stralzundzie*. *Hasselbach*, *Codex Pommer*. Nr. 309, 345, 489; *Prümers*, *Pom. Urk.* Nr. 637, 748, 787, 855, 861, 879, 929, 1026, 1184, 1195, 1244.

¹⁰³⁾ *Klempin*, *Pom. Urk.* s. 499.

¹⁰⁴⁾ R. 1283, mnichy kupili od *Wiszesława* II wieś *Kutsekowe* za 100 marek, r. 1284 za 50 marek 4 łąny, qui *Salicowe* dicitur, 1/2 hufy w *Langendorp*, 1 łąn w *Stremlowie*, jezioro *Putne*, roku 1293 mnichy okazali nawet *Wiszesławowi* II łaskę, oswobodzeniem go od zastawy czynszu, z 50 tremodiów żyta, z młyna w *Konradeshagen*, za 400 marek. *Prümers*, *Pom. Urk.* Nr. 1279, 1291, 1322, 1631, 1665.

¹⁰⁵⁾ *Prümers*, Nr. 1764.

Omyłki.

W tomie III-cim.

Strona	wiersz z góry	przyp.	Wytłoczono:	Poprawić:
XI	9		Wygnanie z Polski	Wygnanie z Polski Ryksy
37	3—4		dwie trzecie wojowników	dwaj wojownicy wyprawiają trzeciego
134	5		niezgodne	zgodne
134	12		wziął ich	więzili ich
208	6		A furorum	A furore
527	16		Wiprechta syna	Wiprechta ojca.

W tomie IV-tym:

25	21	Nikotowi	Nikłotowi
28	21	Trzeboża	Trzebocza
29	8	1193	1194
31	14	boża	boczca
96	16	Wandtino	Wandtine
97	12	Trampice	Rampice
247	12	Benedykma	Benedykta
249	22	Odalich	Odalrich
265	10	VII i VII w.	VII i VIII w.
275	7	Flamin-	Flaman-
232	21	Trzeboże	Trzebożec
341	5	Wagry i	Wagryi
361	18	Dareczynka	Dereczynka
365	24	Wittenburgiem	Wittenborgiem
367	25	Bernard	Bernhard
371	6	Wittenbergskiej	Wittenborgskiej
395	23	Chocimir	Cieszymir
404	6	na wschód od Roztoków	na zachód od Roztoków
407	27	Gryswie	Gresowie
408	7	Gryswie	Gresowie
416	1	z Czarnaćcina	z Skorentina

		Wytłoczono:	Poprawić:
Strona	wiersz z góry	przyp.	
424	9	Elbą	Eldą
463	19	Warnow	Butyszowskiej
481	18	Pinowoi	Pinowo i
"	19	na południe	na zachód
"	19	już w ziemi Doleńskiej	skasować
489	21	Władysław III	Wartysław III
493	6	Celiporta	Coeliporta
510	12	Nadimir	Nadomir
524		przyp. 258 N. W.	S. W.
564	16	Radowcki	Radowicki
573	19	Henryk	Herman
574	1	Henryk knappem	knappem
607	7	enino	lenino
675	26	{ Waltersdorf Slavica i	{ skasować.
676	1	{ Waltersdorf teutonica	
699	18	{ Waltersdorf słowiańska	

TREŚĆ

KSIĘGA XIV

§ 74.

Lutycy północni.

(Na archipelogu Rańskim i przyległym lądzie).

1. Stosunek księstwa Rańskiego do korony i władzy duchownej duńskiej	535
2. Książęta i otoczenie ich	537
Rodowód książąt rańskich	560
3. Kościół i duchowieństwo	561
4. Podział ludności na stany:	
a) szlachta	568
b) knieżyce	580
c) ludność swobodna i niewolna	582
5. Kolonizacja:	
a) W posiadłościach lądowych	584
b) Na wyspie	591
c) W miastach	593
6. Zwichnięcie obyczajów narodowych	597
7. Upadek narodowości słowiańskiej	
a) W posiadłościach lądowych	601
b) Na wyspie	605
8. Rozwiązanie bytu narodowego	609

§ 75.

Lutycy Południowi.

A. W posiadłościach Arcybiskupstwa Magdeburgskiego

(Moraczanie, Ziemczycy, Leszycy).

B. W margrafstwie Brandenburgskiem

(Brzeżanie, Stodoranie, Sprewianie).

1. Umocowanie się margrafów nad Hobolą w XII w.	633
2. Rycerstwo i feudalizm	636
3. Chrześcijaństwo i Duchowieństwo	639
4. Zniszczenie ustroju słowiańskiego	644
5. Kolonizacja	
a) Lokatorowie osad Szulcy, ich zarządy. Koloniści z Niemców i Słowian. Lenne konie	650
b) Osiedlenie kolonistów niemieckich w miastach i wsiach. Wpływ instytucji duchownych na rozwój kolonizacji kraju i germanizacji Słowian. Osady słowiańskie i niemieckie, wielkie i małe. Znikanie osad słowiańskich w XIII i XIV w. Niektóre z nich trwają w XV w.:	

W Priegniz-mark	653
W Hawellandzie	659
W Suchej	663
W Teltowskim kraju	667
W Banińskim kraju	672
W Rupińskim kraju	676
6. Ciemnienie Słowian w XIII i XIV w. Poniżenie ich do stanu rybaków, chazarów, kosatów, zagrodników i pastuchów	678
7. Upośledzenie Słowian w miastach	689
8. Zmiany pod przewagą niemiecką	692
9. Upadek i pozostałe po Słowianach ślady	696

Wskaznik Abecadłowy:

a) Imiona i nazwy osób, ludów, plemion, istot mitycznych	703
b) Nazwy miejscowe, podziałów politycznych i kościelnych, klasztorów chrze- ścijańskich, świątyń pogańskich, osad, grodów, zamków, warowni, rzek, gór, jezior i t. d.	722
c) Rzeczy	754
Omyłki	757

